

Mirosław Łapot

ORCID 0000-0002-1773-8410

Wydział Nauk Społecznych Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego
im. Jana Długosza w Częstochowie

W służbie dziecku. Lwowski etap działalności Janiny Kelles-Krauz (1898–1975)

In the Service of the Child. The Activity of Janina Kelles-Krauz (1898–1975) in Lviv

The article follows the activities of Janina Kelles-Krauz, a well-known librarian associated with the Ossolineum Library. It deals with the overlooked period of her life in interwar Lviv, when she was engaged in helping and caring for children. The article is based on hitherto unknown documents stored in the Ossolineum Library in Wrocław. On their basis, three levels of the librarian's childcare activities were identified: practical help (at daycare center, boarding school, and summer camps), teaching (lectures at courses for tutors and social workers), and academic writing. The main part of the article characterizes and analyzes each of the mentioned fields of her activity. Janina Kelles-Krauz's achievements are part of the Polish pedagogy of care in the interwar period.

Keywords: Janina Kelles-Krauz, childcare, interwar period, Lviv

Słowa kluczowe: Janina Kelles-Krauz, opieka nad dzieckiem, okres międzywojenny, Lwów

Janina Kelles-Krauz zapisała się w historii kultury polskiej jako bibliotekarka i popularyzatorka wiedzy o książce, związana z Biblioteką Zakładu Narodowego im. Ossolińskich (najpierw we Lwowie, po II wojnie światowej we Wrocławiu). We wrocławskim okresie życia powstała większość jej publikacji, którą stanowią prace poświęcone bibliotekoznawstwu i ludziom książki¹.

---

¹ Opublikowała ok. 30 pozycji o charakterze publicystycznym i naukowym. Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu [BZNO], Dział Rękopisów, rkps 18767, D. Olczyk, „Janina Kelles-Krauz w służbie książki polskiej”, praca magisterska napisana pod kierunkiem dra Cz. Erbera, WSP w Kielcach, Kielce 1979, k. 82–85.

Jej wkład w rozwój jednej z najbardziej zasłużonych dla polskiej kultury księznic został upamiętniony w kilku opracowaniach². W tekstach wspomnieniowych mniej uwagi poświęcono przedwojnemu okresowi jej życia, za wyjątkiem zaangażowania we Lwowie w działalność na rzecz opieki nad dzieckiem. Światło na ten rozdział jej życia rzuca obszerna dokumentacja, pozostawiona przez nią w zbiorach Ossolineum. Obejmuje ona manuskrypty artykułów i wykładów, korespondencję prywatną, a także sprawozdania i dokumentację organizacji społecznych, do których należała w międzywojennym Lwowie.

Przeprowadzone badania archiwalne potwierdziły, że w latach 1915–1939 ważnym elementem życia Janiny Kelles-Krauz była opieka nad dzieckiem opuszczonym i zaniedbanym. Na ich podstawie można wyróżnić trzy wymiary jej aktywności na tym polu: praktyczny (pracowała w placówkach opieki nad dzieckiem), dydaktyczny (przygotowywała kadry do pracy w zakładach opiekuńczo-wychowawczych) oraz naukowy (jako autorka publikacji). Celem artykułu jest ukazanie sylwetki Janiny Kelles-Krauz jako działaczki na rzecz dziecka i włączenie jej dokonań do dorobku polskiej pedagogiki opiekuńczej okresu międzywojennego.

Rys biograficzny ze szczególnym uwzględnieniem okresu lwowskiego

Janina Kelles-Krauz urodziła się w 1898 r. w Paryżu. Jej rodzicami byli znany działacz socjalistyczny, filozof i społecznik Kazimierz Kelles-Krauz (1872–1905) oraz Maria z domu Goldstein (1873–1943). Wcześniej osierocona przez ojca, zamieszkała z matką we Lwowie przy ul. Łozińskiego 6 (dziś ul. Hercena). W jej domu rodzinnym, także po śmierci ojca, panowała patriotyczno-niepodległościowa atmosfera. Oddaje ją jeden z młodzieńczych utworów poetyckich Janiny Kelles-Krauz z 1912 r., w którym czytamy:

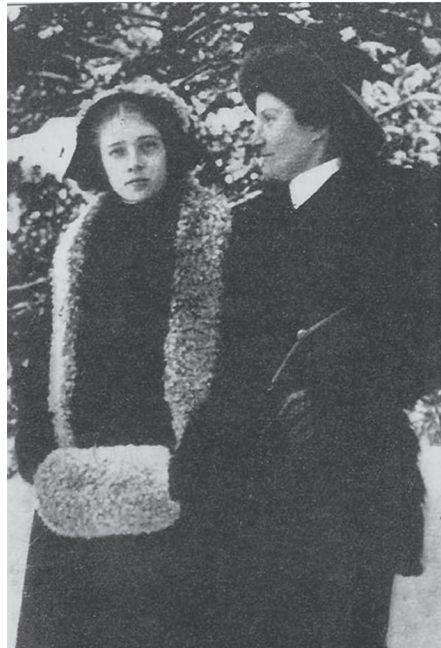
„Ja Ciebie Boże o szczęście nie proszę,
Ani Cię proszę o czcżą życia sławę,
Lecz jedną prośbę w swym sercu noszę,
O, daj mi Boże żyć, umrzeć za sprawę”³.

² K. Sławińska, *Jubileusz 50-lecia pracy Janiny Kelles-Krauz i 40-lecia pracy Piotra Boguckiego w Bibliotece*, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1973, t. 8, s. 269–275; K. Korzon, *Janina Kelles-Krauz (1898–1975)*, „Przegląd Biblioteczny” 1976, z. 1, s. 90–93; M. Zawalska, *Janina Kelles-Krauz (13 XI 1898–15 VI 1975)*, „Ze Skarbcza Kultury” 1977, nr 28, s. 205–214; eadem, *W trosce o rangę społeczną bibliotek i bibliotekarzy*, [w] *Portrety bibliotekarzy polskich*, Wrocław 1980, s. 114–126; D. Olczyk, „Janina Kelles-Krauz”.

³ Cyt. za D. Olczyk, „Janina Kelles-Krauz”, k. 15.

Uczęszczała do Gimnazjum im. Narcyzy Żmichowskiej we Lwowie. Jako gimnazjalistka udzielała korepetycji, by wspomóc matkę – nauczycielkę muzyki – w utrzymaniu domu. I wojna światowa przerwała jej edukację gimnazjalną i Janina zaangażowała się w działalność społeczno-patriotyczną. Wraz z gimnazjalistkami w sierpniu 1915 r. założyła Kółko Młodzieży Żeńskiej Szkół Średnich (celem była pomoc rodzinom legionistów) i pomagała w ochronce dziennej dla dzieci żołnierzy walczących w legionach, przy której utworzono także internat dla sierot. Placówki przyjęły nazwę Ochronka i Internat im. J. Piłsudskiego. W 1917 r. ze względów zdrowotnych przeniosła się na krótko do Zakopanego, by od września tego roku kolejne 11 miesięcy spędzić we wsi Boiska w powiecie iłżeckim. Ten krótki epizod w jej życiu wywarł duży wpływ na jej późniejsze zainteresowania, pracowała bowiem jako nauczycielka i bibliotekarka w wiejskiej szkole, gdzie przekonała się o wartości książki i oświaty wśród ludu. W 1919 r., po ustaniu walk polsko-ukraińskich o Lwów, zdała egzamin dojrzałości⁴.

Jesienią 1918 r. powróciła do Lwowa. Podjęła obowiązki sekretarki i bibliotekarki na Uniwersytecie Ludowym im. A. Mickiewicza we Lwowie, w 1923 r. przekształconym w oddział Towarzystwa Uniwersytetów Robotniczych we Lwowie⁵. W 1919 r. rozpoczęła studia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, na Wydziale Prawa. Pod opieką naukową Oswalda Balzera (1858–1953) i Piotra Zygmunta Dąbrowskiego (1887–?) zainteresowała się prawodawstwem oświatowym i opiekuńczym. W 1920 r. podjęła także pracę w Bibliotece Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, najpierw jako stypendystka, po roku już na stałe. Od 1924 r. pracowała w dziale rękopisów pod kierunkiem

Fotografia 1. Janina Kelles-Krauz z matką (zima 1913/1914 r.)

Źródło: J. Kelles-Krauz, *Przyjaciel mej rodziny*, [w] *Mieczysław Michałowicz. Człowiek – działacz – polityk*, cz. 1, Warszawa 1972, s. 146.

⁴ Ibidem, k. 18–19.

⁵ Towarzystwo działało do 1935 r. K. Sławińska, *Jubileusz 50-lecia*, s. 271, D. Olczyk, „Janina Kelles-Krauz”, k. 19.

kustosza Kazimierza Tyszkowskiego (1894–1940)⁶. Studia na Uniwersytecie ukończyła w 1926 r., broniąc rozprawy *Opieka nad małoletnimi sierotami w projektach do Kodeksu Stanisława Augusta*. Studia z historii prawa dały jej solidną podstawę do badań współczesnego ustawodawstwa i komparatystyki rozwiązań polskich i zagranicznych.

Łącząc studia i pracę w Ossolineum, Janina Kelles-Krauz nadal była związana z Ochronką i Internatem im. J. Piłsudskiego. W tym okresie kształtowała się jej osobowość pedagoga i wychowawcy. Własny warsztat pracy nad dzieckiem opuszczonym rozwijała jako kierowniczka i wychowawczyni zakładu opiekuńczo-wychowawczego, organizatorka kolonii, działaczka Koła Ligi Kobiet we Lwowie, Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci (RTPD), Miejskiego Komitetu Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (MKOP) oraz podczas zagranicznych podróży w celu poszerzenia wiedzy o rozwiązania obce na polu opieki nad dzieckiem. Uczestniczyła w kilku wydarzeniach ważnych z punktu widzenia rozwoju światowej i krajowej myśli i praktyki opiekuńczej, a mianowicie w Pierwszej Międzynarodowej Konferencji Służby Społecznej i Międzynarodowym Kongresie Opieki nad Dzieckiem w dniach 8–13 lipca 1928 r. w Paryżu i Brukseli oraz w Pierwszym Ogólnopolskim Kongresie Dziecka, który odbył się 2–4 października 1938 r. w Warszawie. Zdobytą wiedzę i doświadczeniem dzieliła się w odczytach popularnonaukowych, wygłaszanych w lwowskim ratuszu, a także na Państwowych Kursach dla Kierowników Zakładów Opiekuńczych we Lwowie. Kursy przyczyniły się do powstania w 1935 r. ośrodka kształcenia służb społecznych dla południowo-wschodnich województw Polski, czyli Studium Pracy Społecznej we Lwowie⁷.

Kierowniczką ochronki i internatu pozostała do 1940 r. Wojnę spędziła we Lwowie, podczas której w 1943 r. umarła jej matka. Nieustannie zaangażowana w działania na rzecz zabezpieczenia Ossolineum w warunkach wojennej pozożgi, była jednym z czterech pracowników biblioteki, którzy w 1945 r. nie zadeklarowali chęci przesiedlenia się do Polski z obawy przed pozostawieniem bez opieki zbiorów bibliotecznych (obok Wacława Olszewicza, Mieczysława Gębarowicza i Kazimierza Giełbutowskiego)⁸. Po wojnie przygotowywała zbiory do wysłania do Polski, pracując w działach opracowania i katalogu alfabetycznego.

⁶ Janina Kelles-Krauz opracowała jego biogram w *Słowniku pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa–Łódź 1972, s. 921–922.

⁷ M. Łapot, *Studium Pracy Społecznej we Lwowie (1935–1939)*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2, s. 83–102.

⁸ R. Kotowski, *Udział Wacława Olszewicza w ratowaniu zbiorów Ossolineum we Lwowie*, „Galicja. Studia i Materiały” 2017, t. 3, s. 267.

W 1958 r. opuściła Lwów, przenosząc się do Wrocławia, gdzie jako kustosz kierowała Działem Czasopism BZNO⁹.

W służbie dziecku. Działalność praktyczna

Pierwsze kroki na polu opieki nad dzieckiem Janina Kelles-Krauz stawiała bardzo wcześnie. Jako siedemnastolatka, uczennica VII klasy gimnazjum, latem 1915 r. zaangażowała się w pracę w ochronce dla dzieci legionistów. Ochronkę założyło Koło Ligi Kobiet we Lwowie¹⁰, w którym działała jej matka, Maria. W 1917 r., obok ochronki świadczącej opiekę w ciągu dnia, otwarto także internat¹¹. Placówka wyróżniała się wysoką jakością pracy opiekuńczo-wychowawczej wśród podobnych, powstałych we Lwowie w czasie wojny. Członkini Ligi Kobiet we Lwowie, Helena Wanickówna wspominała: „Ochronka ta z powodu wysokiej wartości pedagogicznej była chlubą lwowskiego Koła Ligi, a wartość jej uznana została przez wizytujących ją inspektorów Rady Szkolnej. Była ona terenem praktyki dla młodych kandydatek na ochraniarki¹² i zwiedzana była przez seminarzystki państwowego seminarium we Lwowie. W roku 1916 odwiedził ochronkę swego imienia komendant Piłsudski [...]”¹³.

Pierwszą kierowniczką ochronki i internatu była Fryderyka Lazarus (1879–1942), Janina Kelles-Krauz zastąpiła ją na tym stanowisku po I wojnie światowej. W latach 1918–1920 z ochronki i internatu korzystało 140 dzieci i młodzieży (na zaplanowanych 30 miejsc w ochronce i 40 w internacie). Zwiększająca się liczba podopiecznych była efektem wojny polsko-ukraińskiej i polsko-bolszewickiej oraz rosnących potrzeb opiekuńczych¹⁴. Dla potrzeb ochronki dla dzieci przedszkolnych, świetlicy dla dzieci szkolnych (czynnej w godzinach

⁹ M. Pękalska, *Historia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich biografiami jego twórców pisana*, [w] *Oblicza współczesnej bibliologii. Konteksty i transgresje*, red. G. Czapnik, Z. Gruszka, J. Ladorucki, Łódź–Warszawa 2014, s. 373.

¹⁰ BZNO, Dział Rękopisów, rkps 18748, Sprawozdanie z działalności Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za lata 1928/29, 1929/30 i 1930/31, Lwów 1931, k. 3; K. Rędziński, *Działalność społeczno-kulturalna Ligi Kobiet we Lwowie w latach I wojny światowej*, „Pedagogika. Studia i Rozprawy” 2021, t. 30, s. 121–142.

¹¹ BZNO, Dział Rękopisów, rkps 18748, Sprawozdanie z działalności Ochrony i Internatu im. J. Piłsudskiego za rok szkolny 1925/26, k. 19.

¹² Chodzi tu absolwentki Seminarium Ochraniarskiego im. Stanisława Jachowicza we Lwowie. Zob. M. Łapot, *Działalność Państwowego Seminarium Ochraniarskiego im. Stanisława Jachowicza we Lwowie (1921–1939)*, [w] *Szkoła polska od XVIII do XXI wieku*, red. R. Ślęczka, A. Włoch, J. Wojniak, Kraków 2020, s. 143–162.

¹³ H. Wanickówna, *Lwowskie koło Ligi Kobiet*, [w] *Służba ojczyźnie. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość. 1915–1918*, red. Z. Krzywicka-Vauthier, Warszawa 2021, s. 422.

¹⁴ BZNO, Dział Rękopisów, rkps 18748, Sprawozdanie z działalności Ochrony i Internatu im. J. Piłsudskiego za rok szkolny 1925/26, k. 20.

Fotografia 2. Budynek i podopieczni ochronki i internatu przy ul. Jabłonowskich 7

Źródło: BZNO, Dział Rękopisów, *Sprawozdanie z działalności Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za lata 1928/29, 1929/30 i 1930/31, Lwów 1931* (strona tytułowa).

popołudniowych i wieczornych) oraz internatu dla dzieci szkolnych i młodzieży w wieku pozaszkolnym pozyskano od magistratu przestronny budynek przy ul. Jabłonowskich 7. Personel stanowiły administratorka oraz starsza wychowawczyni, zobowiązana do stałego zamieszkania w zakładzie, a także 2–3 osoby do pomocy oraz lekarz zakładowy¹⁵.

W uaktualnionym w 1928 r. *Regulaminie Ochrony i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie* czytamy: „Zakład jest przeznaczony dla sierot płci obojga, narodowości polskiej przede wszystkim po: a. żołnierzach WP, tj. legionistach i obrońcach Lwowa, b. sierot wojennych, c. w ogóle sierot pozbawionych naturalnej opieki wychowawczej”¹⁶. W sprawozdaniu z funkcjonowania placówek za rok 1936/1937 Kelles-Krauz pisze o dwóch zasadach organizacji pracy opiekuńczo-wychowawczej: po pierwsze – dziecku osieroconemu należy stworzyć warunki rozwoju najbardziej zbliżone do relacji rodzinnych, po drugie – „wyrósnać ono winno – w myśli idei Marszałka Józefa Piłsudskiego, Patrona Zakładu – na człowieka wolnego, samodzielnego, pełnego wiary w siebie i w swą

¹⁵ Ibidem, *Regulamin Ochrony i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie*, k. 215–216.

¹⁶ Ibidem, k. 215.

pracę dla Polski, odpowiedzialnego, o czynnej postawie wobec życia”¹⁷. Pod jej kierownictwem rozwinięto działania realizujące obok funkcji opiekuńczej również funkcję wychowawczą.

Należy zauważyć, że nazwa placówki nie w pełni informowała o jej charakterze. Działała w niej ochronka, w której przebywały dzieci w wieku przedszkolnym, a także rodzaj świetlicy (nazywanych w sprawozdaniach „przychodnią”), w której przebywała młodzież internatowa po przyjeździe ze szkoły. Ponadto funkcjonował internat. Podopiecznymi były zatem sieroty w różnym wieku – od przedszkolnego poprzez szkolny po poszkolny, a także dzieci i młodzież mające rodziny, przebywające w placówce w czasie pracy ochronki i świetlicy. Sierotom zapewniano całodobową opiekę, wyżywienie i zakwaterowanie, starszym pomagano także w kształceniu zawodowym. Placówka łączyła dwie instytucje opieki zamkniętej i półotwartej (coroczne sprawozdania z funkcjonowania zakładu kierowniczka sporządzała na formularzu dla placówek opieki zamkniętej), nazwy „ochronka” i „internat” oraz sposób organizacji wewnętrznej świadczyły o dążeniu do nadania jej charakteru zakładu opieki półotwartej.

W pracy wychowawczej Kelles-Krauz wykorzystwała znany wówczas dzięki Józefowi Czesławowi Babickiemu tzw. system rodzinkowy. Systemowi i jego twórcy poświęcono sporo miejsca w historii pedagogiki opiekuńczej, ograniczmy się zatem do stwierdzenia, że obok systemu samorządu Janusza Korczaka i gniazd sierocych Kazimierza Jeżewskiego był on w Polsce międzywojennej najoryginalniejszym rozwiązaniem w zakresie opieki nad dzieckiem sierocym. Implementację systemu rodzinkowego Kelles-Krauz uzasadniała następująco: „W dziecku – nawet najmłodszym – tkwi silny instynkt rodzinny; przeto organizacja ochronki stara się naśladować gniazdo rodzinne¹⁸, oddając młodsze dzieci pod opiekę starszych (zwłaszcza dziewczynek), aby dzieci czuły się jak w domu, gdzie zazwyczaj starsze rodzeństwo zajmuje się młodszym. Ta jednostkowa opieka starszych nad młodszymi i wzajemne pomaganie sobie dają lepsze wyniki niż ostry rygor i nadzór ze strony osób starszych, zostawiają bowiem dzieciom dużo swobody i nie odbierają im radości życia, tak bardzo potrzebnej do pomyślnego rozwoju”¹⁹.

Fundamentem systemu rodzinkowego był internat. Przebywali w nim chłopcy do 13 roku życia (starszych przenoszono do burs) oraz dziewczęta – te jednak mogły być w wieku starszym niż 13 lat. Część z nich uczęszczała do seminariów

¹⁷ Ibidem, Sprawozdanie Zarządu Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za rok 1936/37, tj. od 1 IV 1936 do 31 III 1937, k. 140.

¹⁸ Termin „gniazdo sieroce” przywołuje na myśl system opieki Kazimierza Jeżewskiego, dalszy jednak wywód Kelles-Krauz nie uprawnia do wniosku, że skorzystała z tego rozwiązania.

¹⁹ BZNO, Dział Rękopisów, rkps 18748, Sprawozdanie z działalności Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za lata 1928/29, 1929/30 i 1930/31, Lwów 1931, k. 4.

nauczycielskich lub ochroniarskich. Z nich rekrutowały się „mameczki”; Kelles-Krauz nazywała je „starszymi wychowankami”. Przydzielano im pod opiekę młodszych mieszkańców internatu i dzieci z ochronki. Pełniły one dyżury – w sypialniach, pomagając m.in. w myciu i czesaniu, dbając o czystość, porządek i przygotowanie dziecka do szkoły, oraz podczas zabaw. Istnienie w „rodzinie” pewnej rozpiętości wieku, zróżnicowanie płci i powierzanie starszym dziewczętom opieki nad młodszymi imitowało rodzinne relacje między rodzeństwem. Oprócz opieki wychowawczej „starsze wychowanki” pełniły także obowiązki gospodarcze w ochronce²⁰.

System wychowawczy realizowany przez Kelles-Krauz opierał się na współpracy wychowawczyń, starszych wychowanek, a także członkiń Koła Ligi Kobiet we Lwowie. Członkinie koła przebywały w ochronce od godziny 16 do 18, pomagając w przygotowaniu się do lekcji z trudniejszych przedmiotów. Zajęcia w ochronce z dziećmi w wieku przedszkolnym prowadziły seminarzystki. Ponadto w godzinach 14.00–16.00 dyżury odbywały nauczycielki należące do Ligi Kobiet we Lwowie, które bezinteresownie pomagały dzieciom w odrabianiu lekcji. Kelles-Krauz jako kierowniczką zamieszkała w zakładzie. Druga wychowawczyni dochodziła do świetlicy i internatu w godzinach 14.00–20.30²¹.

W zakładzie działała biblioteka, chór, prowadzono także lekcje gimnastyki rytmicznej oraz gry na fortepianie dla dziewcząt uczęszczających do seminarium nauczycielskiego lub ochroniarskiego. Urządzano uroczystości patriotyczne i religijne, np. gwiazdkę bożonarodzeniową, zabawy na Wielkanoc, imieniny marszałka Piłsudskiego. Organizowano także wyjścia na przedstawienia teatralne, do kina i na odczyty. Do wyposażenia placówek należał radiodbiornik. Elementem programu wychowawczego była także praca w ogródku²².

Od 1926 r. kierowana przez Janinę Kelles-Krauz Ochronka i Internat im. J. Piłsudskiego we Lwowie weszły w skład ogólnopolskiej pepeesowskiej organizacji Robotniczego Towarzystwa Przyjaciół Dzieci. Kelles-Krauz działała również w Miejskim Komitecie Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (MKOP). Organizacja ta została powołana w 1927 r. w celu koordynowania działań organizacji samorządowych, społecznych i prywatnych na rzecz opieki nad dzieckiem. W jego ramach działały ogniska, kuchnie, kolonie i półkolonie, schroniska mło-

²⁰ Ibidem, Sprawozdanie Zarządu Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za rok 1936/37, tj. od 1 IV 1936 do 31 III 1937, k. 140.

²¹ Ibidem, Sprawozdanie z działalności Ochrony i Internatu im. J. Piłsudskiego za rok szkolny 1926/27 (12 rok istnienia), k. 28.

²² Ibidem, Sprawozdanie z działalności Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za lata 1928/29, 1929/30 i 1930/31, Lwów 1931 k. 7–8.

dzieżowe, internaty i ochronki²³. Celem MKOP było, jak pisała Janina Kelles-Krauz: „Wyrwać dzieci z atmosfery nędzy, z duchoty suterenu izby, wreszcie głodne dożywić, zbyt wcześnie przytłoczone ciężarem krzywdy społecznej obudzić do radości”²⁴. Jako członkini MKOP Janina angażowała się w akcję kolonijną dla dzieci lwowskich, np. w latach 1921–1923 zorganizowano kolonie w Bieczu i Zagórzu koło Sanoka i półkolonie we Lwowie, a w r. 1928/1929 w Olchowcach oraz Zagórzu. Dzieci chorowite kierowano na kolonie lecznicze do Rabki, Rymanowa i Iwonicza²⁵. Zainteresowanie organizowaniem kolonii wakacyjnych dla dzieci pojawiło się u Kelles-Krauz już wcześniej. W 1919 r. nawiązała współpracę z Towarzystwem „Dzieci na wieś”, organizując kolonie w Mszanie Dolnej. Wygłaszała także odczyty popularnonaukowe, podczas których kwestowano na rzecz kolonii.

Działalność dydaktyczna

W zbiorach archiwalnych związanych z życiem i działalnością Janiny Kelles-Krauz ważną część (szczególnie z punktu widzenia niniejszego artykułu) stanowią rękopisy wykładów wygłaszanych przez nią na kursach dla kierowników i pracowników zakładów opiekuńczych. Jak już uprzednio wspomniano, organizowano je we Lwowie od 1929 r.²⁶ Wiązały się z programem podnoszenia kwalifikacji służb społecznych, zainicjowanym rozporządzeniem Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej z 10 października 1927 r. o kwalifikacjach kierowników zakładów opiekuńczych²⁷. W jego myśl osoby zatrudnione w placówkach opieki i pomocy społecznej bez odpowiednich kwalifikacji miały pięć lat na uzupełnienie wykształcenia²⁸. Możliwość taką stwarzały wspomniane kursy. Kurs trwał trzy miesiące. Obejmował 34 przedmioty, podzielone na pięć bloków dydaktycznych: ogólny, specjalny, praktyczny, dodatkowy i uzupełniający. Przewidziano przedmioty zapewniające wiedzę z zakresu psychologii, higieny i zdrowia dziecka, prawa opiekuńczego, organizacji wychowania zakładowego,

²³ M. Łapot, *Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (1927–1939) – nieznana karta z dziejów opieki nad dzieckiem w Polsce*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2021, t. 58, s. 71–98.

²⁴ BZNO, Dział Rękopisów, rkps 18747, t. 3, Do „Świata Kobiecego”, k. 1.

²⁵ Ibidem, Sprawozdanie z działalności Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za lata 1928/29, 1929/30 i 1930/31, Lwów 1931, k. 18.

²⁶ Bronisław Krakowski pisze, że w 1929 r. kursy zorganizowano w Warszawie, Poznaniu i Lwowie, szkoląc 340 osób. B. Krakowski, *Przemówienie wygłoszone przez p. naczelnika Wydziału Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej Bronisława Krakowskiego na Zjeździe Wychowawców*, „Wychowawca” 1929, nr 3, 4 (5, 6), s. 131.

²⁷ DzU 1927, nr 100, poz. 866.

²⁸ BZNO, Dział Rękopisów, rkps 18747, Wskazówki dla wychowawców Zakładów Opiekuńczo-Wychowawczych, ubiegających się o przyjęcie na kurs dokształcający organizowany przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej za pośrednictwem Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie, k. 1.

rachunkowości i prowadzenia kancelarii w zakładach, organizacji teatru dziecięcego, a także wycieczek i kolonii. Uzupełniano je zwiedzaniem zakładów opiekuńczo-wychowawczych, zabytków i muzeów, wycieczkami, uroczystościami i akademiami przygotowywanymi przez dzieci, sprawozdaniem i referatami uczestników kursu oraz ćwiczeniami praktycznymi w śpiewie, rysunku, grach, gimnastyce i innych formach aktywności. Organizatorzy zadbałi o poziom zajęć dzięki zatrudnieniu wybitnych znawców tematyki i doświadczonych praktyków. Wśród wykładowców byli m.in.: prof. Piotr Zygmunt Dąbrowski – wykładający przedmioty z zakresu psychologii²⁹, dr Józef Serkowski – sędzia Sądu Apelacyjnego we Lwowie, pracownik społeczny magistratu, wykładający podstawy prawne opieki nad dzieckiem, Zdzisław Steusig (1883–1952) – lekarz, prof. Uniwersytetu Jana Kazimierza (higiena), Henryk Hilarowicz (1880–1941) – lekarz, prof. UJK (zasady ratownictwa), Kazimierz Sośnicki (1883–1976) – pedagog i filozof, prof. UJK (historia wychowania), Józef Czesław Babicki (1880–1952) – jeden z najważniejszych przedstawicieli polskiej pedagogiki opiekuńczej (teoria wychowania gromadnego), Antoni Wereszczyński (1878–1948) – prawnik, prof. Politechniki Lwowskiej, Stanisław Progulski (1874–1941) – pediatra, prof. UJK, Franciszek Groër (1887–1965) – pediatra, prof. UJK, a także nauczyciel Rudolf Wacek (1883–1956), nauczycielka Maria Reutt (1875–1965) (czytelnictwo dziecięce), Aniela Gustowiczówna (wychowanie przedszkolne). Janina Kelles-Krauz wspólnie z Babickim wykladała teorię wychowania gromadnego.

Rękopisy wykładów przechowywane w zespole dokumentów Janiny Kelles-Krauz powstały około 1930 r. Nie mają tytułów – można je ustalić na podstawie treści, a także załączonych osobno programów kursów. Można w nich wyróżnić trzy bloki tematyczne: 1. wykłady dotyczące ustawodawstwa w zakresie opieki nad dzieckiem; 2. dotyczące form opieki nad dzieckiem opuszczonym, organizacji zakładów opiekuńczych i pracy wychowawców; 3. dotyczące historii, organizacji i form kolonii³⁰. Przyjrzyjmy się im bliżej, koncentrując się na cechach charakterystycznych oraz próbie podsumowania zawartości jej myśli.

Kelles-Krauz miała szeroką wiedzę historyczną na temat prawodawstwa opiekuńczego odnośnie do dziecka, nabytą podczas studiów na UJK we Lwowie. Gruntowne przygotowanie historyczno-prawnicze łączyła ze znajomością bieżącego prawodawstwa opiekuńczego, które znała z autopsji jako kierowniczka ochronki i internatu, w których większość podopiecznych stanowiły dzieci sierocy, a także współpracując z RTPD i MKOP. Wiedzę tę poszerzyła podczas

²⁹ Zob. Z. Dąbrowski, *Nauka o dziecku. Podręcznik do użytku seminarjów nauczycielskich i nauczycieli szkół powszechnych*, Lwów 1928; idem, *Dziecko leniwe*, Lwów 1936.

³⁰ BZNO, Dział Rękopisów, rkps 18747, t. 2, k. 1–373.

pobytów za granicą, zaznajamiając się z rozwiązaniami prawnymi stosowanymi w krajach Europy zachodniej i w Stanach Zjednoczonych.

Wykłady poświęcone kwestiom prawnym rozpoczynała od wyjaśnienia pojęcia opieki nad dzieckiem i jej zakresu, następnie przechodziła do historii, przytaczając akty prawne z XVII i XVIII w., ustalające granice dzieciństwa i dorosłości, ochronę płodu i wiek pełnoletniości, a zatem samodzielności i odpowiedzialności obywatelskiej, w tym karnej. Tło historyczne, może nawet zbyt drobiazgowo z punktu widzenia słuchaczy kursów, stanowiło wprowadzenie do analizy współczesnych rozwiązań prawnych. Omawiając szczegółowo obowiązki rodziców – matki i ojca, wobec dzieci ślubnych i nieślubnych, Kelles-Krauz nadal chętnie sięgała do przykładów historycznych. W kolejnym wykładzie charakteryzowała zagadnienia prawne w przypadku niezastnienia lub niemożności wypełniania opieki rodzinnej. Wskazywała ich przyczyny (śmierć, brak „kwalifikacji moralnych”, ubóstwo), wyjaśniała warunki wkroczenia opieki społecznej i jej granice. W następnym przybliżyła szczegółowo zapisy *Ustawy o opiece społecznej* z 16 sierpnia 1923 r.³¹, dotyczące dziecka, by przejść do omówienia statusu prawnego dziecka opuszczonego. Następnie charakteryzowała rodzaje opieki: zamkniętą, półotwartą i otwartą, oraz formy specjalne – kolonie i półkolonie, poradnie zdrowotne, poradnie zawodowe, żłobki i stacje opieki nad matką i dzieckiem. W kolejnych wykładach omawiała m.in. zagadnienia praw dziecka nieślubnego i pozbawienia praw ojcowskich. Podstawową trudność w referowaniu owych zagadnień stanowiła różnorodność rozwiązań prawnych w poszczególnych dzielnicach Polski i zamieszczenie ich w różnego rodzaju dokumentach – kodeksach cywilnym i karnym oraz ustawach i rozporządzeniach ministerialnych. Kelles-Krauz ze znanym charakterystycznym i wskazywała na mocne i słabe strony poszczególnych rozwiązań prawnych.

Próbką erudycji autorki jest m.in. fragment wykładu poświęconego polskiemu ustawodawstwu w pierwszej dekadzie dwudziestolecia międzywojennego. Kelles-Krauz pisała: „Opieki nad dzieckiem nie ujęto w jedną ustawę, jak angielski Children act lub niemiecki i austriacki Jugendfürsorge Recht, rozrzucona [została] po wielu ustawach. Brak też jednej organizacji, jak np. belgijska L' Oeuvre Nationale de l' Enfance³². Część [stanowi] fundacja Polski Komitet Pomocy Dzieciom. W stosunku Państwa do dziecka wybrano drogę pośrednią – ani państwo nie zostawia go zupełnie rodzinie – stosunki patriarchalne, ani nie zabiera dzieci na własne wychowanie – realizowane częściowo w Rosji. Opieka nad dzieckiem opiera się na rodzinie, państwo nakreśla ramy tej opieki,

³¹ DzU 1923, nr 92, poz. 726.

³² Krajowa organizacja, utworzona 5 sierpnia 1919 r., porządkowała kwestie opieki nad dzieckiem, macierzyństwem i matką oraz pomocy społecznej dla rodzin rozproszonych w różnych instytucjach działających podczas I wojny światowej.

a w razie gdy rodzice jej nie spełniają, wkracza i organizuje dopiero inne formy opieki”³³.

Kelles-Krauz nie ograniczyła się do sprawozdawczej charakterystyki ustawodawstwa. Znajomość historii i aktualnych rozwiązań prawnych w zakresie opieki nad dzieckiem w Polsce i zagranicą umożliwiła autorce swobodne poruszanie się w tematyce wykładowej i formułowanie interesujących porównań i wniosków. Podobnych przykładów można znaleźć więcej, chociażby w analizach statusu prawnego dziecka nieślubnego. Kelles-Krauz kończyła je następująco: „Mimo tej ochrony dość jednolitej «stanu» dziecka istnieje u nas duża rozbieżność co do ustalania go. Mamy u nas reprezentowane dwie szkoły – romańską i germańską [...]. Germańska dopuszcza poszukiwania ojcostwa, romańska nie, chyba jeśli sam akt spółkowania był bezprawiem – porwanie, zgwałcenie (Austria i Prusy, Królestwo Kongresowe). Dla spraw dzieci nieślubnych powołano w krajach germańskich specjalne urzędy opiekuńcze, u nas w Poznańskim i we Lwowie”³⁴.

Narracja była stale zorientowana na próby porównań i syntezy opisywanych zagadnień w oparciu o wszechstronną wiedzę. Wykłady charakteryzowała również dążność do dokumentowania treści z wykorzystaniem szerokiego wachlarza aktów i rozwiązań prawnych polskich i obcych. Autorka troszczyła się o naukową wiarygodność referowanych treści, jednocześnie wplatała w nie przykłady z własnej praktyki opiekuńczej. W wykładzie poświęconym dziecku opuszczonemu, kreśląc jego rys psychologiczny, przytaczała następującą historię: „Miałam w zakładzie dziewczynkę, która w 11 roku życia straciła matkę. Znajomi wzięli ją za swoją i pospiesznie usunęli wszystko, co ją z matką łączyło, a co ją martwiło zapewne. Opiekunka oświadczyła, że pragnie jej zupełnie matkę zastąpić i posunęła się nawet tak daleko, że robótkę zaczęta przez dziecko na imieniny dla matki poleciła skończyć i sobie ofiarować mimo protestu dziecka. Po 3 latach opiekunka oddała dziecko do zakładu, motywując swój krok tym, że dziewczynka nie okazuje żadnego przywiązania, jest nieufna, skryta i obojętna. Rzeczywiście dziewczynka pozostawała apatyczną i obojętną, nie okazała żadnych zainteresowań ani dla rzeczy, ani dla ludzi, w wieku młodzieńczym rozwinął się u niej silnie instynkt erotyczny, połączony z chęcią posiadania kogoś dla siebie, kochanego i kochającego i własnego prowadzenia ogniska i łatwowiernością. Na rozwoju jej obojętności zaważyło brutalne zerwanie nici łączących z matką i pozbawienie wspomnień – punktu oparcia o własne środowisko społeczne”³⁵. Dzięki bogatemu bagażowi prywatnych doświadczeń

³³ BZNO, Dział Rękopisów, rkps 18747, t. 2, J. Kelles-Krauz, Wykłady, odczyty, referaty i artykuły dotyczące opieki nad dzieckiem, k. 12–13.

³⁴ Ibidem, k. 18–19.

³⁵ Ibidem, k. 65–66.

opiekuńczych akademicki wywód stawał się żywy i barwny, wykładowczyni zaś zyskiwała walor autentyczności.

Treść wykładów Kelles-Krauz ujętych w drugim wyróżnionym bloku tematycznym (dotyczących form opieki nad dzieckiem opuszczonym, organizacji zakładów opiekuńczych i pracy wychowawców) nie odbiegała od ówczesnego stanu wiedzy, niemniej interesujące są jej komentarze na temat zalet i wad różnych form opieki. Podobnie jak we wcześniejszych wykładach autorka odwoływała się do systemów opieki w innych państwach. Dla dzieci mających rodziców zalecała oczywiście opiekę otwartą i półotwartą, dla dzieci opuszczonych – zamkniętą i półotwartą. Wskazywała na popularność rodzin zastępczych na Zachodzie i słabe rozwinięcie tej gałęzi opieki w Polsce. Cenny jest jej komentarz odnośnie do ograniczeń prawnych zawężających możliwości adopcji: „Specjalną formą opieki jest adopcja – przyjęcie dziecka za swoje. Adopcja jest ograniczona specjalnymi normami (przepisami prawnymi), wymaga po stronie adoptującego ukończenia lat 40, nieposiadania własnych dzieci. Utrudnia to oczywiście adopcje i dziecku nie daje tych najlepszych warunków wychowawczych, człowiek po 40, dotąd bezdzietny, niełatwo zrozumie i przystosuje się do młodego życia, jeśli nie miał dotąd z młodzieżą do czynienia. Jeśli więc zastąpienie własnej rodziny nową uznamy za słuszne, należałoby dążyć do uproszczenia adopcji albo powołania do życia innej formy, która by dziecku dawała pełną złudę własnej rodziny. Adoptowane winny być tylko dzieci małe, bez wspomnień, innym niech zachowana będzie własność nazwiska”³⁶.

Kelles-Krauz swój stosunek do omawianych form opieki ujawnia, rozpatrując kwestię: czy rodziny zastępcze i adopcja są dobrym rozwiązaniem w zakresie opieki nad dzieckiem opuszczonym? Wcześniej podkreślała znaczenie zasady, wedle której dziecku należy stworzyć warunki podobne do rodzinnych, bowiem własne doświadczenia wychowawcze wpływają na sceptycyzm odnośnie do skuteczności rodzinnych form opieki. Kochająca i zaangażowana w opiekę i wychowanie rodzina zastępcza lub adopcyjna, mająca odpowiednie warunki materialne i świadomość pedagogiczną, pozostaje jednak idealistycznym postulatem. Na przeszkodzie w jego urzeczywistnieniu stały czynniki obiektywne – warunki materialne i mieszkaniowe, a także subiektywne – trudność w nawiązaniu odpowiednich relacji z dzieckiem przez rodziców adopcyjnych, wcześniej bezdzietnych, różnicowanie dzieci na swoje i nieswoje w rodzinach zastępczych, a także dziecięce dramaty związane z rozdzieleniem rodzeństwa. Realia życia w Polsce międzywojennej i przykłady podobne do przytoczonego uprzednio w cytacie (dziewczynki oddanej do zakładu przez ciotkę pełniącą funkcję rodziny zastępczej) skłaniały Kelles-Krauz do wskazania zakładu opie-

³⁶ Ibidem, k. 85–86.

ki zamkniętej jako rozwiązania optymalnego. Wiele miejsca poświęciła wadom zakładów – przede wszystkim brakowi przygotowania wychowanków do życia poza zakładem, koszarowości – wskazując jednocześnie nowe rozwiązania, które pozwalały ograniczyć lub usunąć owe mankamenty. Pisała o tzw. systemie rodzinkowym Babickiego oraz systemie ognisk sierocych Kazimierza Jeżewskiego. Oparcie życia zakładowego na formach spotykanych w rodzinie, rozwijaniu współpracy i samodzielności dziecka pozwalało, jej zdaniem, stworzyć w opiece zamkniętej warunki lepsze niż spotykane w otwartej, rodzinnej opiece nad dzieckiem, obciążonej często ubóstwem rodziców, deficytem czasu dla dziecka, złymi warunkami mieszkaniowymi, wpływającymi na zdrowie i rozwój fizyczny dziecka, wreszcie niejednokrotnie złym wpływem moralnym rodzica, rodziców i najbliższego środowiska.

Kelles-Krauz koncentrowała się na obiektywnej charakterystyce form opieki nad dzieckiem opuszczonym, można jednak odnieść wrażenie, że sympatyzowała z nowoczesnymi zakładami opieki zamkniętej, hołdującymi założeniom nurtu Nowego Wychowania. Większa część wykładów była poświęcona opiece zakładowej, co wiązało się z nazwą przedmiotu: teoria wychowania gromadnego. Wydaje się, że częściową odpowiedź na prywatne zapatrywania Kelles-Krauz na temat skuteczności form opieki nad dzieckiem daje omówiony już sposób organizacji życia zakładowego w Ochronce i Internacie im. J. Piłsudskiego. Praktykując opiekę zamkniętą, nadawała jej cechy opieki półotwartej, sygnalizując to nomenklaturą prowadzonych ośrodków opiekuńczo-wychowawczych oraz wprowadzając rozwiązania zbliżające warunki życia zakładowego do rodziny (system rodzinkowy).

Wreszcie trzecia grupa tematyczna to manuskrypty wykładów na temat kolonii. Ich program obejmował 13 punktów:

1. Znaczenie ruchu kolonijnego, jego rozwój;
2. Formy akcji kolonijnej, ich zastosowanie do wieku dziecka i miejscowych warunków;
3. Okresy rozwojowe wieku dziecka i uwzględnienie ich w grupowaniu dzieci na koloniach;
4. Formy organizowania życia gromadnego;
5. Bezpośrednie cele wychowawcze kolonii i ich praktyczna realizacja;
6. Sposoby zainteresowania dziecka pracą kolonijną;
7. Regulamin dla wychowawcy, regulamin kierownika, regulamin dziecka (z uwzględnieniem wieku) i jego uzasadnienie;
8. Rozkład zajęć na kolonii w dzień pogodny i upalny oraz dyżury (z podziałem na wiek) i jego uzasadnienie;
9. Tablica ogłoszeń i inne pisemne formy porozumiewania się z dziećmi;
10. Organizacja kolonii przed wyjazdem do chwili wyruszenia pociągu;

11. Sposób prowadzenia, a). dalszych wycieczek, b). kąpiele rzecznych i powietrznych;
12. Chęć ruchu u dziecka a zajęcia na kolonii;
13. Na jakich impulsach dziecka można się oprzeć w pracy kolonijnej, a jakim przeciwdziałać?
14. Organizacja gromady dziecięcej na kolonii dla dzieci od lat... (dziewczęcej, chłopięcej);
15. Kolonia a półkolonia;
16. Przygotowanie kolonii³⁷.

Kelles-Krauz szczegółowo omówiła podstawy prawne kolonii i rozwiązania dotyczące organizacji gromady dziecięcej w zależności od wieku, płci i zajęć. Dużo uwagi poświęciła kontaktowi organizatorów z rodzicami jeszcze przed kolonią, regulowaniu kontaktu rodzic – wychowanek podczas kolonii, rozwojowi fizycznemu i poprawie zdrowia kolonistów, które uważała za podstawowe cele kolonii i półkolonii. Pieczołowicie precyzowała kwestie gospodarcze, sanitarne i żywieniowe, przestrzegając przed ich lekceważeniem z punktu widzenia pedagogicznego. Podobnie jak w przypadku wykładów poświęconych opiece nad dzieckiem sierocym, wiedzę teoretyczną wiązała z doświadczeniem zdobytym jako organizatorka i kierowniczka wielu kolonii dziecięcych. W kontekście ówczesnej wiedzy na temat organizacji ruchu kolonijnego w Polsce jej badania należy uznać za pionierskie³⁸. Autorka oparła się przede wszystkim na własnym doświadczeniu zdobytym w pracy w ochronce i internacie, towarzystwie „Dzieci na wieś”, RTPD i MKOP. Interesujące są jej uwagi na temat organizacji życia zbiorowego w domu dziecka oraz wykorzystanie wiedzy i doświadczenia wychowawczego w dobieraniu środków wychowawczych w zależności od wieku i płci kolonistów. Lektura wykładów prowadzi do wniosku, że największą wartość z punktu widzenia ówczesnej teorii opieki nad dzieckiem sierocym przedstawia pierwsza grupa – poświęcona ustawodawstwu, oraz trzecia – na temat kolonii.

Działalność naukowa

W porównaniu z omówionymi już obszarami aktywności działalność naukowa Janiny Kelles-Krauz przedstawia się bardzo skromnie. Wśród opublikowanych prac, z których część stanowią teksty o charakterze publicystycznym,

³⁷ Ibidem, k. 188–189.

³⁸ Kwerenda ujawniła tylko dwa teksty na ten temat, wydane w czasie opracowywania wykładów przez J. Kelles-Krauz. S. Progulski, *Krótkie wskazania dla urządzających kolonie letnie dla dzieci i młodzieży*, Lwów 1929 (15-stronicowa broszura); idem *Podręcznik dla organizatorów kolonii letnich dla dzieci*, Warszawa 1930. Za pierwsze pełne opracowanie na temat kolonii należy uznać pozycję: idem, *Kolonie i półkolonie dla dzieci i młodzieży*, Warszawa 1938.

odnajdujemy zaledwie trzy poświęcone opiece i ochronie praw dziecka. Najważniejszą była wspomniana już rozprawa *Opieka nad małoletnimi sierotami w projektach do Kodeksu Stanisława Augusta z 1927 r.* Autorka zamieściła w niej cztery teksty źródłowe, a mianowicie projekty ustaw ks. Hieronima Wyszomirskiego, ks. Andrzeja Reptowskiego (w dwóch wersjach) oraz dwa inne anonimowych autorów. Każdy projekt opatrzyła obszernym omówieniem³⁹. Praca ta ma przede wszystkim wartość edytorską. Dwa kolejne teksty zostały opublikowane w 1938 r. na łamach wydawanego od tego roku miesięcznika „Wieś i Państwo”. Pierwszy tekst, zatytułowany *Kształcenie młodzieży*⁴⁰, powstał po lekturze opracowania Mariana Falskiego *Środowisko społeczne młodzieży a jej wykształcenie*⁴¹. Analizując dane statystyczne zamieszczone przez Falskiego, na temat rozwoju oświaty w ostatnich latach, Kelles-Krauz pośrednio podsumowała reformę systemu szkolnego z 1932 r. Ocena siedmioletnich szkół powszechnych o trzech stopniach organizacyjnych (IV-klasowej, VI-klasowej i VII-klasowej) była ambiwalentna. Z jednej strony rozwój sieci szkolnej na wsi zwiększył możliwości uzyskania elementarnej wykształcenia przez dzieci wiejskie, z drugiej, zakładane na wsiach IV-klasowe szkoły powszechne pierwszego stopnia utrudniały kontynuowanie nauki w szkolnictwie średnim zawodowym i ogólnokształcącym. Podjęcie kształcenia na poziomie średnim wymagało ukończenia VI klasy szkoły powszechnej, co na ogół wiązało się z koniecznością wyjazdu do miasta. Kolejnymi przeszkodami w korzystaniu ze szkół średnich przez młodzież wiejską było, wedle Kelles-Krauz, wysokie czesne oraz słabe zaplecze internatowe. Brak miejsc internatowych w połączeniu ze skąpych środkami finansowymi rodziców zmuszał uczniów wiejskich do wynajmu najtańszych „zagruźliczonych suterynowych stancji”⁴². Środków do przezwyciężenia tych słabości systemu oświatowego upatrywała Kelles-Krauz w budowie nowych internatów szkolnych oraz programie wsparcia finansowego uczącej się młodzieży wiejskiej dzięki ustawie o stypendiach gminnych. W dalszej perspektywie działania te miały zniwelować podziały społeczne w Polsce⁴³.

Drugi tekst – *O prawa dziecka*, stanowił sprawozdanie z Pierwszego Ogólnopolskiego Kongresu Dziecka, który odbył się 2–4 października 1938 r. w Warszawie⁴⁴. W kongresie uczestniczyli ludzie związani z ówczesną pomocą

³⁹ J. Kelles-Krauz, *Opieka nad małoletnimi sierotami w projektach do Kodeksu Stanisława Augusta*, „Rocznik ZNiO” 1927, t. 1, s. 297–357.

⁴⁰ J. Kelles-Krauzówna, *Kształcenie młodzieży (na marginesie książki Falski Marian, Środowisko społeczne młodzieży a jej wykształcenie)*, „Wieś i Państwo” 1938, nr 4, s. 306–309.

⁴¹ M. Falski, *Środowisko społeczne młodzieży a jej wykształcenie*, Warszawa 1937.

⁴² J. Kelles-Krauzówna, *Kształcenie młodzieży*, s. 309.

⁴³ Ibidem.

⁴⁴ J. Kelles-Krauz, *O prawa dziecka*, „Wieś i Państwo” 1938, nr 10, s. 773–779.

społeczną – politycy, praktycy, samorządowcy i działacze społeczni oraz wychowawcy i nauczyciele, a zjazd ten stanowił swego rodzaju zwieńczenie działań ustawodawczych oraz rozwoju teorii i praktyki opieki nad dzieckiem w Polsce międzywojennej. Jego organizacja nawiązywała do konferencji naukowych poświęconych dziecku, organizowanych za granicą przez Ligę Nowego Wychowania. Patronat nad kongresem objął prezydent Ignacy Mościcki, a komitet tworzyli Maria Mościcka, Aleksandra Piłsudska, prezes Rady Ministrów i minister spraw wewnętrznych Felicjan Sławoj-Składkowski, minister opieki społecznej Marian Zyndram-Kościałkowski i minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego Wojciech Świątosławski⁴⁵. Znaczenie kongresu zostało dostrzeżone przez historyków opieki nad dzieckiem – pisał o nim Marian Balcerek⁴⁶, następnie Maria Żmichrowska⁴⁷, a ostatnio Wiesław Jamrozek⁴⁸. Z wyjątkiem jednak pierwszego opracowania, w którym przebieg i rezultaty zjazdu poddano oglądowi krytycznemu – pozostałe mają charakter informacyjny. W tym kontekście relacja Kelles-Krauz przedstawia się jako cenne źródło informacji o przebiegu kongresu, sporządzone przez jego uczestniczkę.

Za podstawowy mankament kongresu Kelles-Krauz uznała słabe wyeksponowanie problematyki praw i opieki nad dzieckiem wiejskim. Wśród uczestników zjazdu było wielu przedstawicieli środowiska wiejskiego, kwestie dostępności oświaty na wsi poruszano w dyskusjach, zabrakło jednak referatu na temat pracy dzieci⁴⁹. Niedopatrzaniem organizatorów, według Kelles-Krauz, był również brak wystąpienia na temat wpływu czynników ekonomicznych na rozwój dziecka. Poruszył go Antoni Heilpern w referacie *Oslabienie więzi rodzinnej przez prądy umysłowe i warunki ekonomicznego życia współczesnego*, przy czym powierzchownie – zdaniem Kelles-Krauz – doszukiwał się przyczyn „w pracy zarobkowej kobiet”⁵⁰. Prelegent skorzystał z obiegowego argumentu środowisk konserwatywnych, upatrujących osłabienia instytucji rodziny i pogorszenia sytuacji dziecka w emancypacji zawodowej kobiet, który Kelles-Krauz uznała za chybiony w odniesieniu do sytuacji na wsi. Z satysfakcją za to przyjęła referat *Dziecko w polskim prawie rodzinnym*, wygłoszony w obradach plenarnych przez Stanisława Gołęba (1878–1939)

⁴⁵ *Pierwszy Ogólnopolski Kongres Dziecka. Warszawa 2,3,4 października 1938 roku*, Warszawa 1938, s. 2.

⁴⁶ M. Balcerek, *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1978.

⁴⁷ M.J. Żmichrowska, *Formy opieki nad dzieckiem w świetle uchwał i postulatów Pierwszego Ogólnopolskiego Kongresu Dziecka*, Legnica 2004; eadem, *Pierwszy Ogólnopolski Kongres Dziecka: 2–4. X. 1938*, Częstochowa 2007.

⁴⁸ W. Jamrozek, *Ogólnopolski Kongres Dziecka z 1938 roku – niedoceniane wydarzenie pedagogiczne Drugiej Rzeczypospolitej*, „Przegląd Pedagogiczny” 2012, nr 1, s. 63–70.

⁴⁹ J. Kelles-Krauz, *O prawa dziecka*, s. 774.

⁵⁰ Ibidem.

na temat projektu ustawy o prawach rodziców i dzieci. Projekt przewidywał prawne zrównanie dzieci nieślubnych ze ślubnymi. Przeciwnicy takiego rozwiązania argumentowali, że zapis przyczyni się do osłabienia instytucji rodziny. Większość uczestników kongresu opowiedziała się jednak za planowanym zagwarantowaniem ochrony prawnej dziecku nieślubnemu⁵¹. Relacja Kelles-Krauz jest przyczynkiem do rozwoju pedologii w Polsce, nie wnosi jednak wiele w zakresie poznania jej poglądów na wychowanie dziecka opuszczonego. Liczba i charakter scharakteryzowanych opracowań Kelles-Krauz pozwala postawić wniosek, że naukowa refleksja opisanych uprzednio działań praktycznych pozostała nierozwinięta.

Zakończenie

Przeprowadzone badania ukazały wielostronną aktywność Janiny Kelles-Krauz na polu opieki i wychowania dziecka sierocznego w czasie jej działalności we Lwowie. Umożliwiły one otwarcie nowego pola badawczego w odniesieniu do jej dorobku i ukazanie sylwetki Janiny Kelles-Krauz jako działaczki na rzecz dziecka i wychowawcy. Działalność praktyczna jako kierowniczki, wychowawczynie w zakładzie sierocym we Lwowie i organizatorki kolonii oraz dydaktyczna jako wykładowczynie na kursach dla kierowników i wychowawców zakładów opiekuńczo-wychowawczych we Lwowie pozwala na włączenie jej do grona przedstawicieli polskiej pedagogiki opiekuńczej okresu międzywojennego.

Próbę określenia miejsca Kelles-Krauz w ogólnym dorobku tej subdyscypliny pedagogiki utrudnia brak syntezy, co zaakcentowano już wcześniej, a także realizowanego systemu opiekuńczego, który łączyłby zadania opieki zamkniętej i półotwartej. Dorobek naukowy Kelles-Krauz w zakresie opieki nad dzieckiem ogranicza się jedynie do trzech tekstów, dlatego nie odzwierciedla jej wiedzy i naukowego przygotowania. Zdobyła je jako praktyk w internacie i ochronce, RTPD i MKOP, a także dzięki studiom nad literaturą specjalistyczną i zagranicznym podróżom naukowym. Wydaje się, że najwięcej informacji na temat jej poglądów na kwestię opieki i wychowania dziecka opuszczonego zawierają wykłady na kursie dla wychowawców oraz sprawozdania z pracy wychowawczej w Ochronce i Internacie im. J. Piłsudskiego. Dlatego też autor niniejszego artykułu planuje przygotowanie monografii poświęconej pedagogicznej sylwetce Janiny Kelles-Krauz z edycją jej wybranych wykładów.

---

⁵¹ Ibidem, s. 775.

Bibliografia

Źródła archiwalne i drukowane

- Biblioteka Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu, Dział Rękopisów
- rkps 18767, D. Olczyk, „Janina Kelles-Krauz w służbie książki polskiej”, praca magisterska napisana pod kierunkiem dra Cz. Erbera, WSP w Kielcach, Kielce 1979.
- rkps 18748, Sprawozdania Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za lata 1915–1939:
- Regulamin Ochrony i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie;
- Sprawozdanie z działalności Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za lata 1928/29, 1929/30 i 1930/31, Lwów 1931;
- Sprawozdanie z działalności Ochrony i Internatu im. J. Piłsudskiego za rok szkolny 1925/26;
- Sprawozdanie Zarządu Ochronki i Internatu im. J. Piłsudskiego we Lwowie za rok 1936/37, tj. od 1 IV 1936 do 31 III 1937;
- Sprawozdanie z działalności Ochrony i Internatu im. J. Piłsudskiego za rok szkolny 1926/27 (12 rok istnienia);
- Wskazówki dla wychowawców Zakładów Opiekuńczo-Wychowawczych, ubiegających się o przyjęcie na kurs dokształcający organizowany przez Ministerstwo Pracy i Opieki Społecznej za pośrednictwem Urzędu Wojewódzkiego we Lwowie.
- rkps 18747, J. Kelles-Krauz, Wykłady, odczyty, referaty i artykuły dotyczące opieki nad dzieckiem, t. 2, 3.

Źródła drukowane

- Dąbrowski P.Z., *Nauka o dziecku. Podręcznik do użytku seminarjów nauczycielskich i nauczycieli szkół powszechnych*, Lwów 1928.
- Kelles-Krauz J., *O prawa dziecka*, „Wieś i Państwo” 1938, nr 10, s. 773–779.
- Kelles-Krauz J., *Opieka nad małoletnimi sierotami w projektach do Kodeksu Stanisława Augusta*, „Rocznik ZNiO” 1927, s. 297–357.
- Kelles-Krauzówna J., *Kształcenie młodzieży (na marginesie książki Falski Marian, Środowisko społeczne młodzieży a jej wykształcenie)*, „Wieś i Państwo” 1938, nr 4, s. 306–309.
- Kolonie i półkolonie dla dzieci i młodzieży*, Stołeczny Komitet Pomocy Dzieciom i Młodzieży, Warszawa 1938.
- Krakowski B., *Przemówienie wygłoszone przez p. naczelnika Wydziału Opieki nad Dziećmi i Młodzieżą Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej Bronisława Krakowskiego na Zjeździe Wychowawców*, „Wychowawca” 1929, nr 3, 4 (5, 6), s. 129–131.

- Pierwszy Ogólnopolski Kongres Dziecka. Warszawa 2,3,4 października 1938 roku*, Warszawa 1938.
- Podręcznik dla organizatorów kolonii letnich dla dzieci*, Wydawnictwo Związku Polskich Towarzystw Kolonii Letnich i Instytucji Kolonie Organizujących, Warszawa 1930.
- Progulski S., *Krótkie wskazania dla urządzających kolonie letnie dla dzieci i młodzieży*, Lwów 1929.

Opracowania

- Balcerek M., *Rozwój opieki nad dzieckiem w Polsce w latach 1918–1939*, Warszawa 1978.
- Dąbrowski P.Z., *Dziecko leniwe*, Lwów 1936.
- Falski M., *Środowisko społeczne młodzieży a jej wykształcenie*, Warszawa 1937.
- Jamrożek W., *Ogólnopolski Kongres Dziecka z 1938 roku – niedoceniane wydarzenia pedagogiczne Drugiej Rzeczypospolitej*, „Przegląd Pedagogiczny” 2012, nr 1, s. 63–70.
- Kelles-Krauz J., *Kazimierz Tyszkowski*, [w] *Słownik pracowników książki polskiej*, red. I. Treichel, Warszawa – Łódź 1972, s. 921–922.
- Kelles-Krauz J., *Przyjaciel mej rodziny*, [w] *Mieczysław Michałowicz. Człowiek – działacz – polityk*, cz. 1, red. M. Jaszczukowa, Warszawa 1972, s. 143–154.
- Korzon K., *Janina Kelles-Krauz (1898–1975)*, „Przegląd Biblioteczny” 1976, z. 1, s. 90–93.
- Kotowski R., *Udział Wacława Olszewicza w ratowaniu zbiorów Ossolineum we Lwowie*, „Galicja. Studia i Materiały” 2017, t. 3, s. 263–273.
- Łapot M., *Działalność Państwowego Seminarium Ochroniarskiego im. Stanisława Jachowicza we Lwowie (1921–1939)*, [w] *Szkoła polska od XVIII do XXI wieku*, red. R. Ślęczka, A. Włoch, J. Wojniak, Kraków 2020, s. 143–162.
- Łapot M., *Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (1927–1939) – nieznaną kartą z dziejów opieki nad dzieckiem w Polsce*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2021, t. 58, s. 71–97.
- Łapot M., *Studium Pracy Społecznej we Lwowie (1935–1939)*, „Pedagogika Społeczna” 2018, nr 2, s. 83–102.
- Pękalska M., *Historia Zakładu Narodowego im. Ossolińskich biografiami jego twórców pisana*, [w] *Oblicza współczesnej bibliologii. Konteksty i transgresje*, red. G. Czapnik, Z. Gruszka, J. Ladorucki, Łódź–Warszawa 2014, s. 359–380.
- Rędziński K., *Działalność społeczno-kulturalna Ligi Kobiet we Lwowie w latach I wojny światowej*, „Pedagogika. Studia i Rozprawy” 2021, t. 30, s. 121–142.
- Sławińska K., *Jubileusz 50-lecia pracy Janiny Kelles-Krauz i 40-lecia pracy Piotra Boguckiego w Bibliotece*, „Rocznik Zakładu Narodowego im. Ossolińskich” 1973, t. 8, s. 269–275.

- Waniczkówna H., *Lwowskie koło Ligi Kobiet*, [w] *Służba ojczyźnie. Wspomnienia uczestniczek walk o niepodległość. 1915–1918*, red. Z. Krzywicka-Vauthier, Warszawa 2021, s. 417–425.
- Zawialska M., *Janina Kelles-Krauz (13 XI 1898–15 VI 1975)*, „Ze Skarbcza Kultury” 1977, nr 28, s. 205–214.
- Zawialska M., *W trosce o rangę społeczną bibliotek i bibliotekarzy*, [w] *Portrety bibliotekarzy polskich*, Wrocław 1980, s. 114–126.
- Żmichrowska M.J., *Formy opieki nad dzieckiem w świetle uchwał i postulatów Pierwszego Ogólnopolskiego Kongresu Dziecka*, Legnica 2004.
- Żmichrowska M.J., *Pierwszy Ogólnopolski Kongres Dziecka: 2–4. X. 1938*, Częstochowa 2007.

dr Mirosław Łapot, adiunkt na Uniwersytecie Humanistyczno-Przyrodniczym im. Jana Długosza w Częstochowie. Zainteresowania naukowe: historia oświaty, wychowania i opieki nad dzieckiem w Galicji, dzieje nadzoru szkolnego w Polsce (do 1939 r.). Publikacje (wybór): *In Search for Historic Sources of Humanistic Dimensions of School Inspections*, „Paedagogica Historica” 2022; *Cacique, pasha, uni-clad monster... The Perception of a School Inspector in Galicia in the Years 1867–1914*, „History of Education” 2021, nr 1, s. 69–90; *Miejski Komitet Opieki Pozaszkolnej we Lwowie (1927–1939) – nieznana karta z dziejów opieki nad dzieckiem w Polsce*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty” 2021, t. 58, s. 71–98; *The Development of the Education of Galician Jews at the Turn of the 19th and 20th Centuries as Exemplified by the City of Lviv*, „Scripta Judaica Cracoviensia” 2020, t. 18, s. 1–14; *How to Teach Mosaic Religion in Public School? The Dilemmas Facing Galician Jews in the Period of Authonomy (1867–1918)*, „Journal of Jewish Education” 2020, nr 4 s. 375–399.

Data zgłoszenia artykułu: 21 maja 2022 r.

Data przyjęcia do druku: 24 listopada 2022 r.